

*Ivan Krašnjak*  
Zagreb

## KRIŽ PRINCA EUGENA SAVOJSKOG NA VEZIRCU KOD PETROVARADINA

**Apstrakt:** *Pobjedonosna bitka kojom je nadmoćnije snage Osmanskog carstva kod Petrovaradina 5. kolovoza 1716. godine pobijedila austrijska vojska pod vodstvom Eugena Savojskog označila je veliku prekretnicu u Austro-turskim odnosima početkom XVIII stoljeća. Godine 1901. časnički zbor petrovaradinske pješачke pukovnije broj 70, pod vodstvom pukovnika Adolfa Strobla, pokreće inicijativu za podizanjem spomenika na brdu Vezirac u spomen navedene bitke. Časnički zbor osniva i poseban Odbor za njegovo podizanje, a potrebna novčana sredstava prikupljana su diljem Austro-Ugarske Monarhije. Naredne godine, na dan obljetnice bitke, spomenik je posvetio, u prisustvu velikog broja civilnih i vojnih uzvanika, pomoćni đakovački biskup Anđelko (Engelbert) Voršak. Nacrt za spomenik oblika križa postavljenog na visoki postament, izradio je, prema zamisli spomenutog Odbora, arhitekt Hermann Bollé. Spomenik je isklesan iz bijelog istarskog i tirolskog mramora u radionicama Obrtne škole u Zagrebu, a radionice iste škole izradile su, također prema Bolléovom projektu, i ogradu od kovanog željeza postavljenu oko spomenika.*

**Ključne riječi:** *Eugen Savojski, bitka kod Petrovaradina, Vezirac, spomenik, Hermann Bollé, Obrtna škola u Zagrebu*

Razdoblje od sredine XIX stoljeća, pa do početka Prvog svjetskog rata s punim pravom možemo nazvati i razdobljem spomenika. U niti jednom drugom povijesnom trenutku nije diljem Europe podignuto toliko spomenika, pa gotovo da nema i najmanjeg grada čija urbana struktura nije obilježena nekim javnim monumentom.<sup>1</sup>

Razloge te spomeničke manije treba prije svega tražiti u procesu buđenja nacionalne svijesti pojedinih naroda, razvoju historiografije te kultu ličnosti. Ovom zadnjem najbolji je primjer niz spomenika podignutih njemačkom kancelaru Ottu von Bismarcku ili kraljici i carica Elizabeti u čiji se spomen, poslije njene tragične smrti 1898. godine, podižu spomenici diljem Monarhije.

Vrhunac obilježavanja prostora javnim spomenicima, ograničimo li se na područje nekadašnje Austro-Ugarske, dogodio se godine 1896. prilikom milenijske proslave dolaska Mađara u Panonsku nizinu. Inicijativom mađarskog pjesnika, povjesničara i zastupnika u parlamentu Kálmána Thalyja (1839–1909) podižu se na lokacijama važnim za ugarsku povijest – Ópusztaszer, Pannonhalma, brđima Gardoš kod Zemuna, Zobor kod Nyitre,<sup>2</sup> Dévény ponad ušća Morave u Dunav,<sup>3</sup> Cenk

iznad Brassóva,<sup>4</sup> te uz stari grad Munkács<sup>5</sup> – sedam monumentalnih spomenika izvedenih po projektima tehničkog savjetnika Gyule Berczika. [Marton 1897: 317–324] Berczik svojim projektima stvara galeriju tipološki različitih spomenika monumentalnih razmjera – sredstva za njihovu izgradnju bila su golemo – od kojih je onaj u Zemunu svakako stilski najzanimljiviji.

Milenijski jubilej, kojim se htio pokazati iznimni materijalni i kulturni napredak postnagodbene Ugarske, iskorišten je i za niz drugih radova pa je tako čitava Buda postala veliko gradilište rekonstrukcijom, odnosno dogradnjom novih krila kraljevskog dvora, [Laurencic 1971: 141] i [Abendsblatt des Pester Lloyd 1896: 1] dovršenjem restauracije Matijaševe crkve i započetom izgradnjom Ribarskih bastiona. Uz brojne svečanosti diljem Ugarske u rujnu iste godine obavljena je primjericice i posveta restaurirane gotičke katedrale sv. Elizabete u Košicama. [Pester Lloyd 1896: 5]

Tom trendu podizanja javnih spomenika nije bio imun ni prostor nekadašnje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, pa se od šestog desetljeća XIX stoljeća može pratiti podizanje niza javnih spomenika od Zagreba

(spomenik banu Josipu Jelačiću, Bogorodičin stup pred katedralom, spomenik A. K. Miošića) do Požege (spomenik Luki Ibrišimoviću).

I dok navedenim spomenicima dominiraju skulpture poznatih hrvatskih i europskih skulptora tog doba, posebnu grupu čine oni spomenici kod kojih ne nalazimo skulpture u pravom smislu te riječi. Vjerojatno su iz tog razloga ti spomenici, više predstavnici umjetničkog obrta nego kiparstva, ostajali po strani u svim dosadašnjim istraživanjima. Obelisci u Bosanskom Brodu, Slankamenu i Donjem Miholjcu te križ na Vezircu nepravедno su zanemareni iako se radi o visokokvalitetnim historicističkim, odnosno secesijskim radovima, pa gotovo začuđuje da niti jedan od njih nije spominjan prilikom velikih retrospektivnih izložbi historicističke, odnosno secesijske baštine u Hrvatskoj.<sup>6</sup>

Sva četiri nabrojena spomenika usko su vezana i uz ime arhitekta Hermanna Bolléa, arhitekta koji je snažno obilježio hrvatsku arhitektonsku scenu zadnje

četvrtine XIX, te početka XX stoljeća. Spomenik u Bosanskom Brodu, posvećen 24. listopada 1887,<sup>7</sup> izveden je, kao i onaj na Vezircu, po njegovim projektima, dok je monumentalni spomenik u Slankamenu, posvećen 18. kolovoza 1892. godine, projektirao dugogodišnji Bolléov suradnik i profesor na zagrebačkoj Obrtnoj školi Hektor pl Eckhel [Agramer Zeitung 1892: 5]. Posao na izradi spomenika u Donjem Miholjcu povjeren je, nakon što se odustalo od Bolléovog prijedloga, kiparu Robertu Frangešu Mihanoviću.<sup>8</sup>

Budući da projektna dokumentacija broskog i veziračkog spomenika nije sačuvana, a onog u Donjem Miholjcu nije niti signirana niti datirana, ne treba čuditi da niti jedan od njih nije spominjan u dosadašnjim pregledima Bolléove umjetničke aktivnosti.

Upravo će se iz tih navedenih razloga u ovom tekstu pokušati, na osnovu pronađene dokumentacije, mahom natpisa u ondašnjoj periodici, pokazati okolnosti podizanja spomenika na Vezircu, a istodobno će se



*Spomenik Franje Josipa u Bosanskom Brodu, 1887.*



*Spomenik Franje Josipa u Donjem Miholjcu, 1905.*

ovaj monumentalan spomenik uključiti u bogat arhitektonski opus arhitekta Hermanna Bolléa.

### INICIJATIVA ZA PODIZANJE I POSVETA SPOMENIKA NA VEZIRCU

Velika bitka koja se 5. kolovoza 1716. godine odigrala kod Petrovaradina, a u kojoj je brojnije snage Damad Ali paše pobijedio Eugen Savojski sa svojom vojskom, višestruko je obilježila političke prilike u prvoj polovici XVIII stoljeća između Austrije i Osmanškog carstva.<sup>9</sup> Petrovaradinska bitka otvorila je put opsade i oslobođenja Temišvara, te Beograda, a Požarevačkim mirom, potpisanim 21. srpnja 1718, jurisdikcija Habsburške Monarhije proširena je na teritorije sjeverne Bosne uz rijeku Savu, istočnog Srijema, temišvarskog Banata, istočne Vlaške, te sjeverne Srbije.

Pribroji li se ovim vojnim kampanjama i velika bitka kod Sente vođena godine 1697. jasno je da je ime Eugena Savojskog u ondašnjim vojničkim krugovima postalo simbolom vrhunskog vojskovođe.

Je li na prostoru Vezirca krajem XIX stoljeća već postojao neki znamen kojim je obilježena bitka kod Petrovaradina ne može se sa sigurnošću tvrditi, ali u indeksu višetomnog djela *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* iz 1892. spominje se Eugen-Kreuz na sjevernom obronku Vezirca nedaleko od kapele Majke Božje Snježne.<sup>10</sup>

Podizanje spomenika inicirao je godine 1901. časnički zbor petrovaradinske pješačke pukovnije broj 70.

koji je osnovao i poseban Odbor na čijem je čelu stajao pukovnik Adolf Strobl. Budući da se te godine nije slavio nikakav okrugli jubilej same bitke poticaj za podizanje spomenika mogao je biti iniciran i studijom o Požarevačkom miru koju je iste godine u dva sveska *Letopisa Matice srpske* objavio Dragoljub Pavlović. [Pavlović 1901]

Inicijativa Odbora naišla je na široku javnu potporu pa su u kratkom razdoblju prikupljeni brojni prinosi koje su darovali crkveni velikodostojnici, te samostani i zaklade iz cijele Austro-Ugarske, plemstvo Kraljevine Hrvatske i Slavonije, novosadski građani i vojska. [Die Drau 1902b: 4]

Spomenikom je na jasan način trebalo simbolizirati pobjedu kršćanskih snaga nad muslimanskim pa je Odbor predložio spomenik kojim dominira križ u čijoj se bazi nalazi islamski polumjesec. Izrada nacrtu povjeren je arhitektu Hermannu Bolléu koji je u potpunosti slijedio zamisli naručitelja. Radovi na izradi spomenika započeli su iste godine u klesarskoj radionici Obrtne škole tako da je njegova posveta mogla biti obavljena u ljeto naredne godine.

U osam sati ujutro, 5. kolovoza 1902, ispred hodočasničke crkve Majke Božje Snježne, sakupio se veliki broj uzvanika. Među njima bili su predstavnici gradova i općina, vojni činovnici posada iz Sremske Kamenice, Novog Sada i Petrovaradina, bataljon sastavljen od pješačke pukovnije broj 70, topničkog bataljona tvrđave broj 3, te glazba pješačke pukovnije br. 70. Od pristiglih deputacija u svečanosti su sudjelovali i časnici dragunske



*Svečanosti otkrivanje spomenika  
na Vezircu 5. kolovoza 1902,  
J. Singer.*

pukovnije br. 5, te kopljaničke pukovnije br. 12. Oko osam sati iz Đakova je doputovao, kao izaslanik biskupa Strossmayera, pomoćni biskup Anđelko Voršak. I patrijarh Georgije Branković i biskup Strossmayer ispričali su svoj nedolazak na svečanost.

Poslije odslužene mise, koja se zbog velikog broja prisutnih održala ispred same crkve, povorka je oko 8:30 krenula na sam Vezirac. Na Vezircu se tada nalazio dio uzvanika, a nakon što se ispred spomenika rasporedio bataljon vojnika, petrovaradinskih i novosadskih veterana te petrovaradinskih vatrogasaca sa svojom glazbom, svečanost je mogla započeti.<sup>11</sup>

Pukovnik Strobl pozdravio je goste i održao govor na njemačkom jeziku u kojem je naglasio sve razloge pokrenute inicijative. Isti govor ponovio je na hrvatskom jeziku podpukovnik Gruić. Govor ovdje donosimo u cijelo st i.

„Visokoštovani prisutnici! Mi stojimo na tlu, koje je znamenito u svjetskoj povjesti. Pobjede carskog oružja kod Petrovaradina g. 1694. i g. 1716. ubrajaju se

među one historičke međaše, koji sa Zentom, Temišvarom, Slankamenom i Biogradom označuju, kako je malo po malo tursko gospodstvo natrag potisnuto. Gospodstvo polu-mjeseca značilo je i znači barbarstvo – pravu kulturu stvorilo je i stvara tek kršćanstvo. U tom je silni domašaj pobjede, koju je izvojštio princ Eugen, carski vojskovođa i plemeniti vitez, pred skoro 200 godina na prostoru, što ga odavle vidimo.

Kad je častnički zbor petrovaradinske pješačke pukovnije br. 70 pred godinu dana potaknuo misao, da se podigne spomenik na petrovaradinskom bojnopolju, nastalo je iznajprije pitanje, kakav će se oblik dati tomu spomeniku. Zaključilo se je, da se postavi jednostavan križ, kome do podnožja leži polu-mjesec, kako bi se simbolično označio trijumf kršćanstva nad barbarstvom. Na dalje se je zaključilo, da se spomenik podigne na visochi Vezirac, jer, kad je zauzeta ova visoch, nije bilo više sumnje o pobjedi carskog oružja.

Ovaj križ imade za trajnu uspomenu na slavnog pobjednika nositi ime 'Križ princa Eugena'.

U ime odbora za podignuće spomenika častničkog zbora petrovaradinske pješačke pukovnije br. 70. zahvaljujem se na ovom mjestu svima, koji su doprinijeli, da se je podigao križ princa Eugena. Prije svega hvala visokochastnim crkvenim dostojanstvenicima u Austro-Ugarskoj, zatim zakladama i samostanima u cijeloj monarhiji, visokim političkim funkcionarima, te plemićima u Hrvatskoj i Slavoniji, kr. kotarskim oblastima i občinama u Srijemu, gradu Petrovaradinu, svojoj gospodi, koja su prinose skupljala, konačno častničkim zborovima onih pukovnija c. i kr. vojske, koje su se u petrovaradinskoj bitci borile.



Spomenik na Vezircu. J. Singer, 1902.



Prednja i stražnja strana spomenika na Vezircu, veljača 2010.



Izrično se mora iztaknuti, da je za podignuće ovog znaka ukupnog kršćanstva doprinošeno bez razlike u kršćanskoj vjeri, bez razlike narodnosti i bez razlike stališa. To je nov rječit dokaz za to, da ostvarenje pravih kršćanskih, dinastičkih i patriotskih ideja u našim zemljama nalazi vazda sve složne.

Molimo zastupnika zbornog zapovjednika i zapoviedajućeg generala, da odredi, neka se križ princa Eugena odkrije, te molim nadalje Njeg. biskupsku milost, da blagoslovi križ“ [Narodne novine 1902: 3–4]

Nakon održanog govora, po nalogu general-majora Wawre, zapovjednika petrovaradinske tvrđave, spuštено je platno sa samog spomenika „...uz prasak počastne salve i pucnjavu prangija.“ [Narodne novine 1902b: 3]

Odmah potom pomoćni biskup Voršak posvetio je spomenik te u kratkom govoru naglasio „...značenje kršćanske vjere, simbolizovane križem, za zemaljski život i djelovanje čovječanstva u obće, te za vršenje teških i požrtvovnih dužnosti, vojnika napose.“ [Narodne novine 1902b: 3] Anonimni izvjestitelj događaja posebno je naglasio da su: „Rieči biskupove, kojima je ocrtao princa Eugena Savojskog kao uzor kršćanskih krieposti njegove vojske, duboko ... dojmile slušalaca.“ [Narodne novine 1902b: 3]

Posvećeni spomenik „...od bielog mramora, koji se u svojoj umjetničkoj jednostavnosti diže, te u sunčanom sjaju na daleko ljeska...“ [Narodne novine 1902b: 3] predao je zapovjednik petrovaradinske tvrđave na čuvanje genijskom ravnateljstvu u Petrovaradinu. Počasnim defileom vojničkih četa, veterana i vatrogasaca okončana je svečanost.

Dio visokih gostiju – pomoćni biskup, vojni i civilni predstavnici – nastavio je slavlje objedom koje je u ime časničkog zbora organizirao dekan Franjo Aliuš. [Agramer Zeitung 1902b: 5]

Ručak je iskorišten za niz zdravica pa je prvo zapovjednik tvrđave Wawra zahvalio i nazdravio caru i kralju Franji Josipu, a pukovnik Strobl u ime Odbora za podizanje spomenika biskupu Strossmayeru „...iztičući njegove zasluge oko podignuća ovoga spomenika.“ [Obzor 1902: 3] i „...prvome, koji je podupro nastojanje odbora.“ [Narodne novine 1902b: 3] Biskup Voršak uzvratilo je zdravicom začetniku ideje pukovniku Stroblu da bi zatim ponovno pukovnik Strobl nazdravio deputacijama pukovnija čiji su preci sudjelovale u samoj bitci. Major Kettner zahvalio je domaćinima na njihovoj gostoljubivosti. [Agramer Tagblatt 1902: 2]

Tijekom objeda pristigli su brzozavi uglednika koji nisu mogli sudjelovati na svečanosti te je pročitano brzozav biskupa Strossmayera u kojem biskup izražava svoje „...najdublje želje uzvišenoj slavi, koja će se danas u Petrovaradinu svečano obaviti.“ te naglašava: „Neka svatko vidi, koliko je Austrija učinila za kršćanski kulturni napredak.“ [Obzor 1902: 3]

Zatim je pročitano i brzozav isprike velikog župana Srijemske županije Petra pl. Jurkovića,<sup>12</sup> pukovnika Scherera u ime pukovnije br 29. Freiherr von Laudon<sup>13</sup> te pukovnika Matuschke u ime pukovnije broj 10, Friedrich Oskar II. König von Schweden und Norwegen.<sup>14</sup>

Sama svečanost posvete spomenika popraćena je nizom tekstova u svima značajnijim novinama u zemlji, a fotografije spomenika (čin skidanja tkanine, posveta te sam spomenik) novosadskog fotografa Josefa (Josipa) Singera, objavili su ilustrirani časopisi *Dom i svijet* [Dom i svijet 1902: 326] te *Prosvjeta*.<sup>15</sup>

Svečanosti na Vezircu brzo je odjeknula i diljem Monarhije pa su već slijedeći dan, čak i ranije od zagrebačkih novina, vijest o posveti objavili bečki *Wiener Zeitung* [Wiener Zeitung 1902: 8] te budimpeštanski *Pester Lloyd*. [Pester Lloyd 1902: 5] Fotografiju spomenika uz kratak tekst objavio je, u prvom broju nakon posvete, poznati bečki ilustrirani časopis *Österreichs Illustriertes Zeitungu*.<sup>16</sup>

#### STILSKE KARAKTERISTIKE SPOMENIKA

Spomenik na Vezircu izveden je od dvije vrste bijelog mramora te je visine oko 6,5 m. Svojom osnovnom koncepcijom jednostavno je oblikovan te se sastoji od visoke dvodijelna baze i samog križa. Donji dio baze, postavljen na dvije ploče nejednake debljine, izveden je u obliku valjka kojeg dva para širokih kanelira dijele na dvije polovice. Na svakoj od njih ispisan je tekst rimskim kapitalom na latinskom jeziku. Slova su isprva bila pozlaćena, a pozlatu je u nedavnoj obnovi zamijenila crna boja.

Tekst na prednjoj strani spomenika govori o povijesnom događaju zbog kojeg je spomenik i podignut te glasi:

AD MEMORIAM  
INSIGNIS VICTORIAE  
DUCE EUGENIO PRINCIPE  
AB EXERCITU CAESAREO  
EX TURCIS PARTAE  
DIE V. AUGUSTI ANNO p. Xl m. n. MDCCXVI<sup>17</sup>

Stražnju stranu ispunjava duži tekst u kojem se navode razlozi njegovog podizanja, donatori, te datum posvete:

LEGIO PETERVARADIENSIS COLLATA  
LIBERALISSIME STIPE AB EPISCOPIIS  
ET MONASTERIIS AUSTRIAE ET HUN-  
GARIAE, AB HOMINIBUS NOBILISSI-  
MIS HUNGARIAE, CROATIAE ET  
SLAVONIAE AB IIS CAES. ET REG.  
EXERCITUS PARTIBUS QUAE REPE-  
TUNTUR A MILITIBUS, QUI PUGNAE  
PETERVARADIENSI INTERFUERUNT,  
HOC MONUMENTUM POSUIT.  
DIE V. AUGUSTI A. D. MCMII<sup>18</sup>

Iznad donjeg dijela baze s natpisima, zaključene vijencem, nalazi se njen gornji dio, ponovno oblika valjka, ali promjera užeg od donjeg dijela. Središnji prsten tog dijela spomenika artikuliran je kontinuiranim nizom kanelira.

Gornji dio spomenika čini sam križ isklesan od čuvenog tirolskog mramora koji se vadio u dolini pokraj mjesta Laas u Donjem Tirolu.<sup>19</sup> Taj je mramor u

drugoj polovici XIX stoljeća intenzivno korišten kod dekoracija pročelja bečkih palača (primjerice zgrada Parlamenta u Beču), te su njime izvedene desetine spomenika diljem Europe i svijeta.<sup>20</sup> Obrtna škola je i u nekim drugim slučajevima koristila tu vrstu mramora, pa je njime izveden i nadgrobni spomenik slikara Nikole Mašića na Mirogoju. [Izvjestaj 1903: 59]

Sam križ, visine nešto manje od polovice visine cijelog spomenika, postavljen je na kvadratnu bazu na čijoj se prednjoj strani nalazi reljef šesterokrake zvijezde te polumjesec.<sup>21</sup> Sve plohe krakova križa imaju naglašene rubove, a u tako nastale žljebove umetnut je u donjoj trećini vertikalnog kraka križa lisnati ornament oblika palme. Na spoju vertikale i horizontale križa isklesan je četverolisni motiv. Krakovi križa zaključeni su piramidalnim završecima.

Ograda od kovanog željeza podignuta oko spomenika, izvedena također po Bolléovim nacrtima, standardni je rad zagrebačke Obrtne škole. [Narodne novine 1902b: 4] Odabirom biljnog motiva grane s tri hrastova lista u svakom od polja, te prozračna i u osnovi jednostavna ornamentika kovanih dijelova, odaje stilski odmak



*Hermann Bollé, nadgrobni spomenik obitelji Sermage, Zagreb – Mirogoj.*



*Hermann Bollé, nadgrobni spomenik Danila Stankovića, Zagreb – Mirogoj.*

od historicističkog leksika, koji dominira Bolléovim opusom, prema secesiji. Secesija se u Bolléovoj profanoj i sakralnoj arhitekturi nikada ne javlja, ali njene tragove možemo pronaći u radovima primijenjene umjetnosti – intarzijama u drvetu, namještaju, crkvenom posuđu ili radovima u kovanom željezu. Zasigurno najbolji primjer secesijskog oblikovanja su dva polijejeja postavljena u crkvu manastira Grgetega prilikom njene restauracije između 1899. i 1901.<sup>22</sup>

Svojim stilskim karakteristikama spomenik na Vezircu pripada grupi spomenika koje Bollé projektira oko 1900. godine. Iako je osnovni leksik tih radova historicistički, zamjetna je redukcija dekorativnih dijelova u odnosu na slične ranije radove. Usporedimo li obelisk u Bosanskom Brodu, te nadgrobni spomenik grofice Sermage na zagrebačkom Mirogoju, oba nastala u drugoj polovici osmog desetljeća XIX stoljeća, s križem na Vezircu, te nadgrobni spomenikom podbana Danila Stankovića, oba s početka XX stoljeća, razlike su očite. Bujna ornamentika, te dekorativnost ranijih radova ustupila je mjesto jednostavnoj monumentalnosti.



Hermann Bollé, nacrt za nadgrobni spomenik.  
(NAD-ZNDM, VIII/4)

Među sačuvanim nacrtima spomenika u Bolléovoj ostavštini nalazi se nacrt za nadgrobni spomenik koji nekim svojim stilskim, ali i općim karakteristikama podsjeća na rješenje spomenika na Vezircu. Visoki i vitki križ naglašenih rubova i piramidalno zaključenih vrhova krakova postavljen je na jednostavno oblikovanu bazu.<sup>23</sup> Ograda oko samog grobnog mjesta ponovno, kao i u slučaju Vezirca, nosi secesijske odlike.<sup>24</sup>

Ime klesara koji je radio na Eugenovom spomeniku ne navodi se niti u jednom od konzultiranih izvora, ali ga bez sumnje možemo pripisati Ignjatu Franzu, dugogodišnjem Bolléovom suradniku na nizu projekata, te profesoru kiparstva na Obrtnoj školi.<sup>25</sup>

Odabir Hermanna Bolléa kao projektanta spomenika na Vezircu bio je više nego logičan. Njegovi mnogobrojni radovi na kojima je radio diljem zemlje zasigurno su bili poznati i Odboru časničkog zbora, a ne treba zanemariti ni činjenicu da je upravo on, na samom početku svoje karijere oko 1880. godine, radio na projektu restauracije crkve Majke Božje Snježne, drugog spomenika čija je sudbina vezana uz bitku kod Petrovaradina.<sup>26</sup>

U Bolléovom opusu upravo je područje Srijema ono područje na kojem možemo pronaći neke od njegovih ponajboljih radova, a spomenik na Vezircu svakako je jedan od njih.

## NAPOMENE

- <sup>1</sup> O važnosti spomenika u tom vremenu svjedoči i činjenica da su čak dva sveska ambicioznog arhitektonskog priručnika *Handbuch der Architektur* posvećena spomenicima, njihovom povijesnom razvoju te tipologiji. [Hofmann 1906], [Hofmann 1906a].
- <sup>2</sup> Danas Nitra u Slovačkoj.
- <sup>3</sup> Danas Devín u Slovačkoj.
- <sup>4</sup> Danas brdo Tâmpa ponad Braşova, Rumunjska.
- <sup>5</sup> Danas Mukačevo u Ukrajini.
- <sup>6</sup> Ovom nizu spomenika možemo pribrojiti i privremeni slavoluk koji je bio podignut na početku Mesničke ulice u Zagrebu postavljen prilikom dolaska Franje Josipa u Zagreb godine 1895. Slavoluk je bio sastavljen od dva obeliska spojenih horizontalnom drvenom konstrukcijom.

- <sup>7</sup> [Agramer Tagblatt 1887: 3–4] Prilikom svog boravka na vojnim vježbama u okolici Požege Franjo Josip 16. rujna 1885. po prvi put stupio na tlo Bosne i Hercegovine upravo u Bosanskom Brodu. Iz tog razloga odlučeno je da se u čast na „...vladara, koji je Bosnu povratio civilizaciji i kulturi, ...“ [Narodne novine 1887: 2] podigne trajan spomenik. Uz neizvedeni projekt restauracije Saborne crkve sv. Georgija u Novom Sadu spomenik u Bosanskom Brodu jedini je Bolléov projekt nastao izvan granica Kraljevine nakon njegovog trajnog preseljenja u Hrvatsku krajem 1879. godine.
- <sup>8</sup> Inicijativa za podizanje spomenika u čast Franje Josipa u Donjem Miholjcu javila je godine 1902, te se njime htio obilježiti boravak Franje Josipa u Virovitičkoj županiji za vrijeme trajanja vojnih vježbi u rujnu godine 1901. Posao je povjeren H. Bolléu koji je u kolovozu 1902. posjetio Miholjac kako bi razgledao mjesto na kojem bi spomenik trebalo podignuti. [Vjesnik županije virovitičke 1902: 141]. Bollé tada radi na projektu (nacrti danas u Hrvatskom državnom arhivu, Zbirka građevinskih nacrti, sig. XXXIII–1) koji iz nepoznatog razloga nije prihvaćen. Izrada spomenika povjeren je tada Robertu Frangešu Mihanoviću, a spomenik je posvećen tek tri godine kasnije, 20. kolovoza 1905. [Narodne novine 1905: 2–3]
- <sup>9</sup> Detaljan prikaz bitke kod Petrovaradina na osnovu mnogobrojne izvorne dokumentacije u: [Matuschka 1891: 170–217]
- <sup>10</sup> [Wrede von, Alfons Freiherrn 1892: 270] Nikakav drugi podatak o tom spomeniku nije tijekom istraživanja pronađen.
- <sup>11</sup> Die Drau navodi da je na svečanosti sudjelovalo oko 25 000 ljudi. [Die Drau 1902b: 5]
- <sup>12</sup> „Wenn es mir auch leider nicht gegönt war, der heutigen pietätvollen Feier persönlich beizuwohnen, weile ich dennoch mit dem Gedanken bei der erhebenden Ehrung des ruhmreichen Sieges in der Schlacht von Peterwardein am 5. August 1716. und entbiete dem Offizierskorps des Infanterie-Regiments Nr. 70, dem Denkmalskomité und sämtlichen Festgästen meinen Hochachtungsvollen Gruss.“ [Agramer Tagblatt 1902:3]
- <sup>13</sup> „Der historische Boden bei Peterwardein ist der Vergessenheit entriffen. Dort erstrahlt nun das Prinz-Eugen'sche Siegeskreuz. Wir beglückwünschen das Regiment zur Verwirklichung dieses traditionelle Gedankens, wodurch der Ruhm unserer Heerführer und die tapfere That unserer Altvordern der Nachwelt verkündet werden. Von Scherer, Oberst.“ [Agramer Tagblatt 1902:3]
- <sup>14</sup> „Infanterie-Regiment Nr. 10 nimmt im Geiste theil an der heutigen glänzenden Feier und Einweihung des Denkmals am Schlachtfelde von Peterwardein. Es hat in dieser glorreichen Schlacht als Regiment Jung-Württemberg seine Taufe erhalten, für Kaiser und Reich tapfer gekämpft und seinen ersten Kommandanten. Oberst Streithorst, am Felde der Ehre verloren. Hochhaltend diese ruhmwürdige Tradition, beglückwünschen ich und mein Offizierskorps die Kamaraden von Nr. 70, indem sie die Erinnerung an den herrlichen Sieg nunmehr in Stein der Nachwelt überliefert haben. Matuschka, Oberst.“ [Agramer Tagblatt 1902:3]
- <sup>15</sup> J. Singer objavio je i razglednicu s motivom spomenika. [Prosvjeta 1902: 547, 548]
- <sup>16</sup> Fotografija također rad J. Singera. [Österreichs Illustriertes Zeitung 1902: 781-fotografija, 782-tekst] Biografija J. Singera [Malić 2006: 23]
- <sup>17</sup> Ispod teksta se nalazi monogram HV, vjerojatno inicijali klesara natpisa. Na prijevodu teksta zahvaljujem dr. sc. Milanu Vrbanusu.
- <sup>18</sup> Ispod natpisa se u kružnom medaljonu nalazi simbol šestara nad otvorenom knjigom.
- <sup>19</sup> [18. 3. 2010.]
- <sup>20</sup> Primjerice Mozartov spomenik u Beču, skulpture Dunava i Inna na Ateninoj fontani ispred zgrade Parlamenta također u Beču, spomenik kraljice Elizabete u Meranu, spomenik Heinricha Heinea u New Yorku – Bronx. [18. 3. 2010.]
- <sup>21</sup> Krakovi polumjeseca danas su oštećeni te nisu obnavljani prilikom zadnjeg uređenja spomenika.
- <sup>22</sup> Secesiji između ostalog pripadaju i projekti za namještaj biblioteke Ilariona Ruvarca u manastiru Grgetegu, te danas sačuvani stolovi za cjelivajuće ikone u pravoslavnoj crkvi sv. Duha u Rumi.
- <sup>23</sup> Za razliku od križa na Vezircu, ploha krakova križ na ovom nacrtu ispunjena je listovima bršljana izvedenih u plitkom reljefu.
- <sup>24</sup> Nije poznato da li je projekt i izveden. Nacrt se čuva u Zbirci građevnih nacrti Dijecezanskog muzeja, Nadbiskupijski arhiv Zagreb, sig. VIII/4.
- <sup>25</sup> Ignjat Franz je klesao i nadgrobni spomenik kralja Milana Obrenovića, također po Bolléovom projektu,



postavljen krajem 1901. u pripratu manastira Krušedola.

<sup>26</sup> O restauraciji crkve Majke Božje Snježne te o ostalim projektima koje Bollé radi za potrebe katoličke crkve u Srijemu detaljnije u: [Krašnjak 2004:

181–202]. Bollé je na teritoriju Srijema radio na dvanaest što manjih što većih projekata.

\* Zahvaljujem se gospodinu P. Pitafu, upravitelju svećišta na Tekijama, na pomoći prilikom pisanja ovog teksta.

## IZVORI I LITERATURA

### Novinski izvori

- Enthüllung eines Denkmals in Bosnisch-Brod, 26. 8. 1887., 210, 3–4.
- Otkriće spomenika u bosanskom Brodu, *Narodne novine*, 28. 10. 1887., 246, 2–3.
- Das Sieges-Denkmal von Slankamen, *Agramer Zeitung*, 13. 8. 1892., 185, 4–5.
- Feierliche Grundsteinlegung in de kön. Burg, Abendblatt des Pester Lloyd, 6. 6. 1896., 129, 1.
- Die Einweihung des Kaschauer Domes, *Pester Lloyd*, 6. 9. 1896., 217, 5.
- Feierliche Enthüllung des Prinz-Eugen Kreuzes auf dem Schlachtfelde von Peterwardein 1716, *Die Drau*, 22. 7. 1902., 85, 4.
- Ein Prinz-Eugen-Denkmal in Ujvidék, *Pester Lloyd*, 6. 8. 1902., 187, 5.
- Neusatz, 5. August, *Wiener Zeitung*, 6. 8. 1902., br. 180, 8.
- Das Prinz Eugen – Kreuz bei Peterwardein, *Die Drau*, 7. 8. 1902., 92, 5.
- Enthüllung des Prinz-Eugen-Kreuzes in Peterwardein, *Agramer Zeitung*, 181, 7. 8. 1902., 4.
- Otkriće ratnog spomenika u Petrovaradinu, *Narodne novine*, 7. 8. 1902., 181., 3.
- Die Enthüllung des Prinz Eugen-Kreuzes, *Agramer Tagblatt*, 8. 8. 1902., 182., 2–3.
- Die Enthüllung des Prinz Eugen-Kreuzes, *Agramer Zeitung*, 182, 8. 8. 1902., 182., 5.
- Otkriće ratnog spomenika u Petrovaradinu, *Narodne novine*, 8. 8. 1902., 182., 3–4.
- Svečano otkriće spomenika princu Eugenu Savojskom kod Petrovaradina, *Obzor*, 8. 8. 1902., 182., 3.
- Das Prinz Eugen-Denkmal bei Peterwardein, *Oesterreichs Illustrierte Zeitung*, 10. 8. 1902., Heft 45, Jahrgang XI, 781 (fotografija), 782 (tekst)
- Spomenik Njeg. Veličanstva u D. Miholjcu, *Vjesnik županije virovitičke*, 15. 8. 1902., 16., 141.
- Otkriće spomenika kod Petrovaradina, *Dom i svijet*, 1. 9. 1902., 326 (fotografija)
- Spomenik princa Eugena u Petrovaradinu, *Prosvjeta*, 1902., 17., 547, 548 (fotografije), 550 (tekst)
- Otkriće kraljeva spomenika, *Narodne novine*, 11. 8. 1905., 183., 2–3.

### Literatura

- Hofmann, Albert. Denkmäler – I. Geschichte des Denkmals, Handbuch der Architektur, Vierter Teil, Halbband 8, Heft 2 a, Stuttgart, 1906.
- Hofmann, Albert. Denkmäler – II. Denkmäler mit architektonischem oder vorwiegend architektonischem Grundgedanken, Handbuch der Architektur, Vierter Teil, Halbband 8, Heft 2b, Stuttgart, 1906.
- Izveštaj kralj. zemalj. Obrtne škole i Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem školske godine 1901./1902*, Zagreb, 1902.
- Izveštaj kralj. zemalj. Obrtne škole i Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem školske godine 1902./1903*, Zagreb, 1903.
- Krašnjak, Ivan. *Herman Bollé u Srijemu u: Osječki zbornik 27*, Osijek, 2004.
- Laurencic, Gyula. *Az ezeréves Magyarország és a millenniumi kiállítás*, Budapest, 1896. (reprint Budimpešta 1971.)
- Malić, Goran. Delovanje jevrejskih fotografa u srpskoj kulturi u XIX i XX veku. *Godišnjak grada Beograda* đđ. 53, Beograd, 2006, 113–173.
- Marton, Ákos. A hét millenáris emléék. *Az iparművészet 1896-ban. Millenniumi emlékkönyv*, Budapest, 1897, 317–324.
- Matuschka, Ludwig. Der Türken-Krieg 1716–18. Feldzug 1716. II. Serie – VII. Band, Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen (Geschichte der Kämpfe Österreichs.) XVI Band. Beč, 1891.

Matuschka, Ludwig. Der Türken-Krieg 1716–18. Feldzug 1717/18. II. Serie – VIII. Band, Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen (Geschichte der Kämpfe Österreichs.) XVII. Band. Beč, 1891.

Musulin, Janko von: Prinz Eugen von Savoyen, Beč 1963.

Pavlović, Dragoljub. Požarevački mir (1718. g.). *Letopis Matice srpske* sv. 3, (1901): 26-48, sv. 4 (1901): 45–81.

Wrede von, Alfons Freiherrn. Orts-, Namen- und Sach-Register nebst einem Verzeichnisse der benutzen Quellen sowie der graphischen Beilagen, Register Band (21) serije Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Beč, 1892.

#### Online izvori

[http://de.Wikipedia.org/wiki/Laaser Marmor](http://de.Wikipedia.org/wiki/Laaser_Marmor)  
18. 3. 2010.

*Ivan Krašnjak*

## PRINCE EUGENE OF SAVOY'S CRUCIFORM MONUMENT ON VEZIRAC HILL NEAR PETROVARADIN

### *Summary*

Victorious Battle of Petrovaradin that took place on August 5th, 1716., when more powerful Ottoman Empire army led by Damad Ali-Pasha was defeated by Austrian troops whose Commander-in-Chief was Prince Eugene of Savoy, marked a turning point in Austro-Turkish relations in the Danube basin at the beginning of the 18<sup>th</sup> century. Great Austrian military campaign, which resulted in taking hold of Timisoara and Belgrade in subsequent years, was terminated through the Treaty of Passarowitz, signed on July 21<sup>st</sup>, 1718. By its terms the Habsburg Monarchy spread to a tiny strip of northern Bosnia, region of Banat, east Sylvania, parts of Walachia and northern Serbia.

Almost two centuries after the battle of Petrovaradin, in the fall of 1901, an initiative was born to erect a monument on the Vezirac Hill, the hilltop plateau where Ottoman troops were stationed. The initiative was raised by officer corps of Infantry regiment No. 70 of Petrovaradin whose commanding officer was Adolf Strobl and for that purpose they established a special committee.

Funds for the monument were raised all over the Monarchy and a memorial service was held the next year on August 5<sup>th</sup> 1902, on the anniversary of the battle. The ceremony started in the early hours of the morning with a holly mass in front of the pilgrimage Church of Saint Mary of the Snow delivered by Anđelko Voršak, Assistant Bishop of Đakovo, to be continued later on, on the Vezirac Hill. After the speech given by colonel Strobl, in which he emphasized the importance of the battle and thanked all the donors, Bishop Voršak led the service for the consecration of the Monument.

The above mentioned committee drew the basic concept for the monument and its design was entrusted to architect Hermann Bollé.

The Monument is made from white Istrian and Tyrol marble and was sculpted in the workshop of the School of Arts and Crafts in Zagreb, where, at the time, Bolle himself was the principal. The wrought iron fence around the monument was also made in the same workshop, according to Bolle's designs.

The monument has been preserved until today with minor damages and was restored few years ago.